

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Ondřeje Buddeuse

Fikční světy v díle Jana Erika Volda

(doktorské studium, FF UK, Ústav germánských studií)

Výchozí koncept disertace, jak už to signalizuje i její název, si uložil za cíl propojit dvě relativně velmi vzdálené oblasti, a to teoretické koncepty fikčních světů a básnické, monograficky pojaté dílo soudobého norského básníka Jana Erica Volda. Propojení těchto vzdálených oblastí tudíž zjevně stálo před úkolem domyslet a dořešit možnosti aplikace konceptu fikčního světa na oblast lyriky/poezie a zároveň tento koncept modifikovat do podoby interpretačního nástroje, který je nutné skloubit s „tradičním“ monografickým výkladem básnického díla zvoleného autora. Klíčovou otázkou, kterou výchozí pojetí projektu kladlo, lze pak formulovat takto: Poskytne autorovi koncept fikčních světů jinou, vydatnější „optiku“ a další interpretační nástroje, s nimiž bude schopen interpretovat Voldovu poezii v jiném nasvícení, než by tomu bylo při využití ustálených a osvědčených interpretačně-výkladových nástrojů, jež si literární věda nenápadně ověřovala a precizovala téměř po celé 20. století?

Budiž hned na úvod posudku řečeno, že toto skloubení se podařilo jen částečně, ale zároveň hned také dodejme, že tento výsledek není žádným překvapením. Jako celek nabízí disertační práce Ondřeje Buddeuse cenné podněty, které lze dále rozvíjet; že ilustruje také existenci slepých uliček, je smutným, ale nutným údělem prací tohoto typu.

Práce jako celek působí dojmem koláže, v níž se setkávají texty různorodého ustrojení, stylu, ale i tematického zaměření. Po Úvodu a úvodovém přehledu dosavadního akademického bádání o Janu Eriku Voldovi přichází první stěžejní kapitola – výklad teorie fikčních světů, vztažený a domyšlený na světy básnické. Je založen na dostatečné obeznámenosti s relevantní literaturou, kterou Ondřej Buddeus parafrázuje, konspektuje a domýšlí způsobem, který výchozí teoretické koncepty nijak nezkruskuje a je schopen z nich vybírat teze podstatné a produktivní. Jako možná poněkud problematická se může jevit dikce výkladu – procházíme složitou problematikou, která je náročná i pro čtenáře, jenž má načteny zdroje, jež Ondřej Buddeus používá, ale na této procházce jsme tak trochu vláčeni za ruku, v pozici nezvedených dětí, jež zdržují spěchajícího tatínka: Není zcela zřejmé, odkud kam a proč kráčíme, neboť v souvislém toku textu je řešena celá škála dílčích vydatných otázek, aniž ale by bylo zjevné, co vše se z obecných teorií fikčních světů bude hodit i pro domýšlení tohoto konceptu na oblast poezie. Jako by autor podlehl nutkání představit konvolut těchto

teorií v jejich úplnosti, což ale zároveň na takto omezeném prostoru možné není: Otázky pravdivostních podmínek nebo úplnosti fikčních světů a způsobu jejich saturování jsou otázkami, jimž se věnují celé disertace či monografie, a není tudíž zřejmé, proč věnujeme čas třeba Searleově tezi o předstírání, jež je vyvracena takřka každým, kdo se problematice alespoň chvíli věnoval, a na druhé straně se vůbec nedostaneme k Davidsonově pojetí pravdivosti, jež je z hlediska předchůdců či oponentů teorií možných světů zjevně mnohem nosnější a relevantnější než právě Searleův příliš vyhrocený úrok stranou. Autor práce v roli průvodce označuje určité pojmy či tvrzení za klíčové, ale při tempu výkladu nestíhá osvětlit, proč a v čem jejich klíčový charakter spočívá. Místy se díky práci noří do poněkud zaumných vyjádření, resp. do vyjádření, která kladou velký nárok na to je dešifrovat, a teprve když toto úsilí vyvineme, zklamaně zjistíme, že se v nich skrývají poměrně banální sdělení. Např.: „Nelze exaktně ověřit, jak vysoké je procentuální zastoupení tvůrců a čtenářů básnických textů, pro něž je recepčním i produkčním východiskem právě prizma konkrétní, aktuální subjektivity. Zdá se dokonce, že takové výzkumy neexistují (jejich plauzibilita by byla ostatně sporná)“ (s. 36). Třetí kapitola pak končí bez jakéhokoli závěru, takže opět si ze čtenářského hlediska nemůžeme být jisti, zda už je v obecné rovině problematika považována za vyřešenou, anebo zda budeme vyzváni k dalšímu výkladovému kolečku.

Čtvrtá kapitola začne standardním monografickým výkladem, ale už po pár stránkách následuje intermezzo, kdy jsme odvedeni na exkurzi o pojmu lyrického subjektu. Autor – budiž mu to přičteno ke cti – hned u názvu oddílu upozorňuje, že jde o revidovanou verzi textu z roku 2010, a na textu jsou ona mladická léta bohužel poněkud vidět. Výklad chce opět na krátké ploše vyřešit jak historii, tedy vznik a vývojové proměny užívání tohoto pojmu, tak i soudobý rozptyl, který tento pojem vykazuje nejen u jednotlivých autorů, ale i v rámci jednotlivých jazykových a kulturních prostorů. Proto zde překvapí, když se otázka vzniku a vývoje pojmu klade zcela globálně. Je zjevné, že podobu tohoto pojmu v jednotlivých jazycích ovlivňuje možnost/nemožnost využít obecné vyjádření osobovosti (anglické *Self*, německé *Selbst*). A nemyslím, že je relevantní námitka, kterou vůči pojmu lyrický subjekt Ondřej Buddeus s odvoláním na Aleše Hamana vznáší: Že pojem subjekt evokuje hierarchii, protože odkazuje k tomu, co leží vespod. Zatímco v němčině se koncept *Lyrisches Ich* rozvíjel značně plynule po celé dvacáté století, u nás se tento pojem etabloval až v 70. a 80. letech, a to pod vlivem průběžně v polské vědě rozvíjeného konceptu *podmiot liryczny*. V té době už byl koncept subjektivity otevřen i podobám lyrického „ty“ či „on/ona“, a navíc v češtině vzniká otázka, zda ono „já“ psát po freudovsku s velkým písmenem či v uvozovkách; bez těchto odlišení prostě ono zájmeno referuje k tomu, kdo píše text, čili i pro odborné texty je

nepoužitelné, a proto – i pod již zmíněným vlivem polského úzu – vznikl pojem *lyrický* subjekt, který s latinským původem a původní etymologií slova, jak jej vykládá Haman, nemá vůbec co do činění. Celkově výklad zde nabízí řadu pěkných dílčích postřehů či informací, ale opět působí dojmem směsky, v níž jsou ucelená pojetí (M. Červenka) rozředěna ve výkladu, který do svého proudu vstřebává i zcela dílčí postřehy. Procházíme tedy pojmovou směsicí (lyrický subjekt, lyrické já, lyrický mluvčí, persona, subjekt v lyrice, subjekt díla) a zjišťujeme, že vše je složité a nedořešené, ale na konci výkladu opět stojíme bezradně bez připravených interpretačních nástrojů, s nimiž by bylo možné vydat se na Jana Erika Volda.

Na Volda se po exkursu dostaneme, ale čteme „přirozený“ a „tradiční“ literárněhistorický výklad, který pracuje s fakty z autorského života, s dobovým politickým, kulturním i literárním kontextem, s kategoriemi vlivu, vývoje, stylu, obraznosti, formy, jazyka. Pouze místy jako by si při výkladu Ondřej Buddeus uvědomil, co má napsáno v zadání práce, což ho donutí věnovat se obecným výkladům fikčnosti, fikční skutečnosti, fikční reference atp. Na takových místech věnuje značnou energii úsilí ukázat, že teorie fikčních světů vsutku „má pravdu“ a je na ten aspekt Voldovy poezie, který je právě probírá, použitelná. Často takto tyto pokusy o aplikaci i vyzní přesvědčivě a já jako čtenář jsem ochotný přiznat: Ano, tady citát z Doležela jevu vysvětlovanému v souvislosti v rámci rozboru Voldovy poezie odpovídá. Ale přesto mi ani po přečtení není zcela jasný obecný rámec kompatibility obou světů, světa teorie fikčních světů a světa Voldovy poezie. Proto bych některé z nejasností rád přenesl do aktu obhajoby a autora disertace se zeptal: Vzniká autonomní fikční svět s každou novou básní? Jinak řečeno: Je každá další báseň sbírky opětovným zakládáním fikčního světa od bodu nula? Anebo básně ve sbírce budují jeden souvislý fikční svět (co pak ale znamená fakt konce a začátku básně)? Anebo některé rozvíjejí již vybudovaný fikční svět a jiné zakládají světy nové? Je možné se ale v takovém mnohosvětě vyznat? A nová básnická sbírka bude vždy automaticky zakládat fikční svět nový i jiný než svět sbírky předchozí, anebo někdy – ale kdy a za jakých podmínek? – dál třeba rozvíjí svět založený už někde jinde? Je osoba se jménem „Jan Erik Vold“, vyskytující se v básni, kterou napsal autor jménem Jan Erik Vold, opravdu stejně fikční entitou, jako kdyby se osoba takové básně jmenovala třeba „Khrblauch Hoongro“? Tyto otázky nezodpoví ani závěrečné dvě kapitoly, byť i v nich se lze dozvědět opět řadu postulátů z teorií fikčních světů i řadu pěkných postřehů o Voldově tvorbě.

Styl práce klade v teoretizujících pasážích poměrně velké čtenářské nároky, ale celkově je adekvátní typu práce, která se píše. Výhrady mám jen vůči některým dílčím rysům:

a) Proč autor cítí potřebu část teoretiků onálepkovat v okamžiku, kdy si je vnáší do výkladu,

jejich regionální či národnostní přináleživosti (např.: „na jeho závěry navázal o deset let později další badatel, tentokrát z lusofonní oblasti, profesor Univerzity na Azorských ostrovech Paolo Meneses“ (s. 41)? b) Proč někde přechyluje jména autorek, byť jejich práce vyšly v překladu pod nepřechýleným jménem (např. Eva Hornová, která je v překladu Pechlivanosova *Úvodu do literární vědy*, uváděna jako Eva Horn; v bibliografickém odkazu (na s. 182) navíc z jejího dvanáctistránkového článku autor udělal dvousetstránkovou studii: „s. 93-304“ (s. 182))? c) Proč se – byť výjimečně – vyskytují i chyby ve jménech, jež jsou nejen politováníhodné, ale nositelům zkomoleného jména také nedovolí zvyšovat si citační index (např. „Hlemstetter“ místo Helmstetter na s. 88)? Do poslední kategorie patří i omyly další: nakladatelský údaj u Červenkových *Fikčních světů lyriky* je Litomyšl – Praha: Paseka, a ne „Karlova univerzita“ (s. 181); Lakoffova a Johnsonova kniha nebyla do češtiny přeložena s hovorovou koncovkou slovesa „*Metafory, kterými žijem*“ (s. 183); lokací vydání Pavelovy knihy *Fictional Worlds* rozhodně nebude „Messachussets“ (s. 185), ale Cambridge; česká bibliografická norma nepřipouští uvádění čísla časopisu hned po jeho názvu, ale až po uvedení ročníku a roku, zápisy typu „*Česká literatura*, 6, 2006, s. 31–55“ (s. 186) jsou tedy zavádějící, protože první číslovkou sugerují ročník, a přitom jde o číslo časopisu.

Jako celek práce vyznívá tak, že určité postuláty teorií fikčních světů je možné aplikovat či domýšlet i na určité básnické texty. Zjevné mentální i výkladové úsilí, které si tento postup viditelně a nejspíš bezpodmínečně žádá, však klade otázku, zda to celé stojí za to. A disertace Ondřeje Buddeuse nevyznívá jako doklad, že to za to opravdu stojí. Což však autorovi nekladu za vinu a nevnímám to jako chybu. I cesty, které se časem ukáží jako neprůchozí či extrémně náročné, je dobré mít zmapované. Což svou prací učinil. Zároveň se myslím znovuověřilo, že teorie fikčnosti dobře funguje na textech, které disponují velkou mírou narativity; poezie narativitu generovat nemusí, a proto myslím zůstaňme i dál u přesvědčení, že poezie, a především ta lyrická, není pro teorii fikčních světů ideálním materiálem k domýšlení a aplikování. Protože jsem měl možnost být poměrně blízko Miroslavu Červenkovi, když promýšlel své *Fikční světy lyriky*, mohu dosvědčit, že tuto knihu nevytvářel s ambicí nabídnout využitelný interpretační nástroj, ale mínil ji spíše jako obecný teoretický rámec, jako intelektuální cvičení nad vzpouzejícím se tématem, které chtěl uchopit z nečekané a neprověřené perspektivy. Jistě by jej těšilo úsilí jeho následovníků tuto výzvu přijmout a domyslet obecné teze do podoby interpretačního konceptu-nástroje, ale i po přečtení této disertace si myslím, že na rozdíl od interpretací vyprávění to není proveditelné tak, aby vynaložené úsilí odpovídalo efektu, který takový postup přináší z hlediska rozumění básnickým textům a jejich interpretačního vykládání.

Zakladatelská generace teoretiků fikčních světů si vesměs ve vztahu k literárnímu materiálu počínala tak, že jej využívala jen ilustrativně, pro příkladové přiblížení určitého jevu, anebo si pro komplexní textové interpretace vybírala jen určité texty, které se v nasvícení založeném na hlásaných přístupech vyjevovaly nově a zajímavě. Tím odkázala dalším generacím dar podobný ohni – fungující jako dobrý sluha, ale zlý pán. Generace následující, jež teorie fikčních světů oslovily a jež by je rády aplikovaly na materiál co největšího rozsahu, tak musejí znovu a znovu riskovat a zkoušet: Ukáže se na mém materiálu, že díky některé z teorií fikčních světů opravdu vidím lépe, dál a hlouběji, anebo se ukáže, že nad zvoleným materiálem jen složitě říkám totéž, co by šlo říci i bez teorie fikčních světů, jen by to znělo tradičně a „nevědecky“, ba někdy i banálně?

Veškeré výše uvedené výhrady nijak nedevalvují ani nerelativizují fakt, že disertační práci Ondřeje Buddeuse vnímám jako cenný a užitečný text, který splňuje nároky kladené na disertační práce na daném oboru a instituci. Proto tuto disertační práci **jednoznačně doporučuji k obhajobě.**

V Praze dne 5. 6. 2017

Prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.